

РЕЦЕНЗІЇ

НЕОРУСИНСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СЕПАРАТИЗМУ:

Белей Любомир. «Русинський» сепаратизм: націєтворення *in vitro*. — К.: Темпора, 2017. — 390 с.

Ця знакова книга матиме і вже має широкий резонанс не тільки в національному українському етнокультурному просторі, але й у політичній, оскільки автор, відомий український мовознавець Любомир Белей, знавець української та слов'янської ономастики, старослов'янської мови, історії української літературної мови,

дає чітку й однозначну відповідь проповідникам неорусинства в Україні та за її межами — від Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі, Сербії — аж до США та Канади. Ця відповідь проста й категорична: «перегляд лояльного ставлення до свавільного використання відверто антиукраїнськими політичними силами українських історичних назв *руський/руснак/русин* та *руська мова, русинська мова*. Оскільки ці назви та позначувані ними поняття є явищами української культури, то використання цих назв стосовно реалій антиукраїнського руху (який ми називаємо *неорусинським*, а його прибічників — *неорусинами*), — неприпустиме» (с.15). Цей висновок адресований не тільки українській науковій спільноті, але й українській державі, яка повинна навчитися захищати те, що належить їй споконвіку.

Автор, який більше десяти років працював над окремими аспектами неорусинства, у своїй праці глибоко аналізує походження, особливості функціонування та рушійні сили «русинського» сепаратизму. В епоху сучасних мовних баталій між Україною та її близькими країнами-сусідами щодо українізації освіти в українській (!) державі та її впливи на вивчення мов національних меншин проблема «русинської» мови на західних теренах України набуває особливої актуальності.

Закарпаття вже вкотре опинилося в полі зору багатьох політичних сил, у тому числі й зарубіжних, які недобрим оком власника поглядають на цей мультинаціональний край, який не раз переходив з рук у руки, забуваючи при цьому, що 80% населення області є українцями. Прагнучи в Європу і часто працюючи на неї, закарпатці не бажають відмовлятися від свого українства, від України, яка в умовах війни, втративши тимчасово Крим і Донбас, відстоює свою незалежність. І мовне питання стає не зовсім мовним.

Власне, Л.Белей говорить про друге викрадення архаїчного етноніма українців **русин** не тільки у Закарпатті, але й України загалом. Спочатку його присвоїла Росія, а потім т.зв. русинські сепаратисти, які відстоюють концепцію окремішності автохтонного населення Закарпаття, антиукраїнську за своєю суттю.

Як пише вчений у передмові, «варто поглянути на цілу Україну — і русинська проблема зливається з іншими, як уважалося ще зовсім недавно, також маргінальними проблемами — кримською та донецькою...» (с.9). Тому русинський, кримський, донецький чи галицький сепаратизм, на думку Л.Белей, — це лише різні прояви основної загрози українській державності та цілісності українського етнокультурного простору, адже йдеться про добре продумані технології штучного націєтворення, мета якого — дезінтеграція найзахідніших українських теренів (с.10).

Проблемі неорусинства присвячені праці відомих науковців — Олекси Мишанича, Юрія Балеги, Василя Німчука, Йосипа Дзєндзелівського, Павла Чучки, а також зарубіжних дослідників, серед яких Юрій Бача, Іван Ванат, Зузана Ганудель, Микола Мушинка, Мирослав Сополіга та багатьох інших, хто переконливо доводив, що «автохтонне населення історичного Закарпаття у мовному, етнографічному та культурно-історичному аспектах є органічною частиною українського етнокультурного простору» (с.14).

Л.Белей продовжив їхні пошуки, глибоко і всебічно показавши формування та еволюцію поглядів на мову закарпатських українців протягом тривалого періоду — від постаті Юлія Фірцака та «русинської трійці» — Євменія Сабова, Гіадора Стрипського, молодого Августина Волошина до сьогоднішніх поборників «русинських» рухів, ідеологом яких на Закарпатті став канадський історик Пол-Роберт Магочі.

Читач знайде багато важливої інформації про те, як сформувалися три магістральні напрями розвитку свідомості закарпатців — «русифільсько-тутешняцький, тутешняцько-мадярофільський та проукраїнський» (с.73), як імперські та реваншистські сили СРСР-Росії, Угорщини та Чехословаччини максимально сприяли формуванню неорусинського руху на теренах історичного Закарпаття.

Варто погодитися з думкою про те, що активність русинства та неорусинства збігається в часі з періодами активізації процесів українського національного відродження та державотворення. Так було в кінці XIX століття, коли українське національне відродження почало досягати історичного Закарпаття, так було і під час окупації Карпатської України гортистською Угорщиною, так і зараз, у період справжнього будівництва незалежної України активізуються анти-

українські сили, метою яких є, зрештою, побудова власної русинської держави, з державною русинською мовою тощо. Усе це щедро підтримується нашими близькими сусідами.

Л.Белей подає численні факти підтримки неорусинства за кордоном, які, однак, зовсім не перешкоджають асиміляції русинської меншини у межах сусідніх держав. Зокрема, він пише про те, що у сучасній Угорщині налічується 300 тисяч угорських греко-католиків. Це при тому, що «русинською» мовою розмовляють лише у двох селах Угорщини — Комловшка та Мучонь, які мають приблизно 1900 мешканців. Автор книги нагадує, що угорці за конфесією — католики або протестанти, тому серед них ніколи не було поширеним християнство східного обряду, — отже, це нащадки змадяризованих українців. Л.Белей називає факт належності до греко-католицької конфесії єдиним достовірним маркером велетенського масштабу мадяризації автохтонної української людності на північно-східних теренах Угорщини (с.127). Проте офіційний Будапешт у спілці з ідеологами неорусинства з інших країн тиснуть на Україну, імітуючи активне громадсько-культурне життя русько-української меншини під вивіскою русинов/рутенув Угорщини. Мета у них трохи скромніша — витворення на території Закарпаття т.зв. русинсько-мадярської автономії (там само). Додамо і від себе: пригадаймо фінансування Угорщиною багатьох культурних проєктів на Закарпатті, допомогу угорцям краю в освітній сфері, видачу закарпатцям десятків тисяч паспортів Угорщини. Усе це позитив? Так, чималий, — для угорців Закарпаття. Проте тут уже недалеко і до вивішування державних прапорів Угорщини біля українських офіційних установ, як це вже не раз відбувалося у нашому краї. Але наша держава — Україна, у нас війна, від «захисту» російськомовних у Криму і на Донбасі коротка стежка до захисту «русинськомовних»...

Любомир Белей розвінчує багато міфів магочанської доктрини, зокрема «русинську» інтерпретацію певних подій з історії мешканців історичного Закарпаття — про християнізацію Закарпаття, про «насильницьку українізацію» закарпатських українців у процесі входження Закарпаття до складу СРСР, — використовуючи значний і промовистий фактичний матеріал. Він також говорить про свавільне окреслення простору «русинської» культури та її діячів. Щодо останнього автор зауважує: «русинізація» набутків регіональної закарпатської культури та оголошення

«русинськими» всіх діячів науки, культури та мистецтва нашого краю повною мірою виявилися при виданні «Енциклопедії історії та культури карпатських русинів» (Ужгород, 2010. — 850 с.). Наприклад, Василь Німчук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту української мови, глибокий знавець закарпатських говірок та їх історії, «родом з Підкарпатської Русі», зовсім не представлений в цій енциклопедії. Означення «український» у цій велетенській праці було вигадливо трансформоване на «діяч української національної орієнтації», проте навіть переконаним українцям та відомим діалектологам Кирилові Галасу та Зузані Ганудель автори «Енциклопедії...» «не лише відмовили в означенні «український», а й не визнали їх «української орієнтації» (с. 213-214).

Особливу увагу Л.Белей приділяє технологіям неорусинського націтворення *in vitro*, зокрема псевдолінгвістичним маніпуляціям у галузі «русинського» правопису, при створенні неорусинських граматики та словників, покликаних довести відрубність граматики, фонетики та лексики найзахідніших українських говірок. Мета імітованих наукових методів неорусинства — «щоб нічого українського не залишилось на західних схилах Карпат» (с.222). Дуже послідовно і скрупульозно науковець аналізує мега-словники «русинської» мови з величезними реєстрами, які покликані довести сам факт існування окремої «русинської» мови, а проте виявляються словниками української мови. Лінгвістам і нелінгвістам буде цікаво дізнатися і про «русинське» розуміння фразеології, представлене у найновішому словнику Ю.Чорі — «Фразеологізми русинського язика» у двох томах, що вийшов у світ у 2015 році.

Маніпуляція фактами мови у парі з лінгвістичною некомпетентністю, технологічні прийоми неорусинства для доведення окремішності «русинської» культури мови нагадують Л.Белею явище очуднення, описане Віктором Шкловським. Учений робить висновок: «Технологія русинського очуднення зводиться до того, що питома український мовний, літературний, історичний або етнографічний матеріал інтерпретують як абсолютно окремий і самотній «русинський» (с.276).

Безумовно, книга Л.Белея є серйозною зброєю з неорусинством. Автору доведеться відбиватися і від шквалу критики, проте свою роботу він виконав добросовісно, на величезному фактичному матеріалі. Висновки з його праці стосуються не тільки України. Сучасне неорусинство в Україні означає сепаратизм та відокремлення найзахіднішої області, а в Словаччині, Угорщині, Польщі, Сербії, Хорватії та Румунії — це міноритарна політика, яка сприяє стрімкій асиміляції місцевої української спільноти, а зрештою все це може стати лінією розколу Закарпаття. Ця пересторога повинна діяти як стримуючий фактор для тих, хто в погоні за європейськими цінностями може втратити українську національну належність.

*Галина Вовченко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету*

НЕ БІЙСЯ ЗНАТИ

У дні відзначення нашим народом другої річниці розстрілів на Майдані буквально "увірвалась в розтривожений вулик" сьогодення книга українського письменника, науковця Юрія Балеги "Записки закарпатського сексота". "Зухвальство" автора в тім, що він першим робить спробу в жанрі роману зафіксувати в історії дух епохи, в якій жила, боролася за високі людські ідеали, відстоювала свою ідентичність закарпатська інтелігенція протягом дуже непростого історичного відрізка, позначеного катаклізмами і потрясіннями тотального наступу на гідність людини, намаганням підім'яти її під ідеологічні шаблони, що калейдоскопічно мінялися в країні посеред Європи, а саме – другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Історичний відрізок якраз довжиною в людське життя... В ході ламки попередніх режимів, коли край ставав ареною нових і нових протистоянь, і сім'ї шматувало, втягувало в "сопло" подій, життя обривалося передчасно. Постійно витало в повітрі краю "хто ти?", "з ким ти?" (розпад Чехословацької республіки, короткочасне існування Карпатської України, угорсько-фашистська окупація краю, визволення Радянською армією, Закарпатська Україна і воз'єднання з Радянською Україною, розпад Радянського Союзу і утворення незалежної Української держави).

Автор показує роздоріжжя, на яких опиняється закарпатська інтелігенція, сповна втягнена в круговерть суспільних катаклізмів, на простій селянській родині Бурясів, де всі шестеро дітей неймовірними зусиллями матері дістають освіту: інтелігенція у першому поколінні. Та мрії матері розбиваються об жорстку реальність: четверо синів Юрка і Марії склали буйні голови свої за Незалежність...

Рятуючись від угорських фашистів, Василь разом із чехословацькими утікачами подався на Захід і вижив, Юрко і Петро потрапили в руки угорських пір'яників, за українськість їх били, катували й відправили в концтабір Вар'юлопош. Після амністії (на прохання єпископа 0. Стойки) троє Бурясів невдовзі чкурнули до Радянського Союзу, думали там продовжити навчання, влаштуватися на роботу - натомість їх, як і тисячі інших закарпатських утікачів, *судили* як японських шпигунів і відправили на вірну смерть у концтабір на Колимі. У ГУЛАзі шукачів кращої долі морили голодом і холодом, Юрко і Петро не витримали і склали кістки свої у північну мерзлоту, а Михай-

лик вижив, пізніше вступив добровольцем у Чехословацький корпус генерала Свободи і з боями від Харкова дійшов до Дуклянського перевалу. На тому перевалі радянські жукови погнали чехословацьких вояків з автоматами проти німецьких танків, і більшість із них, у тому числі й молодий Буряс, полягли "смертю хоробрих". Старший син Бурясів під час Карпатської України працював черговим по станції. Коли фашистська Угорщина пішла війною проти беззбройної Карпатоукраїнської держави, разом із чехословацькими прикордонниками перейшов на територію Румунії, потім через Болгарію і Грецію потрапив на територію Туреччини, а звідти в Сірію і Єгипет. З Єгипту чеських біженців вивезли до Англії. Над Європою нависла загроза німецької окупації, на території Франції почав формуватись чехословацький військовий корпус, і Василя призвали на військову службу й вивезли до Франції.

Ті розповіді далекого родича про поневір'яння по світі їх роду любив слухати малий Косько, вони формували в нім почуття українськості, чуття приналежності до свого великого роду, до свого коріння, серцем пережите зрослося і з його власною біографією...

Важко збагнути молодому юнакові, студенту університету, що відбувається навколо. Арешт 73 студентів... Убивство єпископа Теодора Ромжі... Наступ московського православ'я... Розгул по селах озброєних чекістів, з револьверами, з автоматами через плече...

Такою була політична атмосфера коли, як кажуть, і власної тіні боялися... Як виявилось, на довгі роки...

Епіграфом роману – Павличкове: «Мій дух у шрамах від ярма, що згризло плечі мого краю».

Історична компонента звучить сумною, тужливою мелодією в "задзеркаллі" подій, що розгортаються в романі.

На сторінках роману оживають, наповнюються пристрастями аудиторії Боздоського університету з часу появи у них головного героя твору Івана Васильовича Коська, студента-першокурсника факультету германо-романської філології, звичайного сільського хлопчини, згодом викладача, аспіранта, професора, декана цього факультету. Тут, в університетському колективі, проходить його життя.

Багато хто з читачів упізнає знамениту липову алею на набережній Ужа, де відбуватимуться "судьбоносні" стрічі, кав'ярню "Пінгвін", замок, кафедральний собор і, гіркої слави, будівлю колишнього обласного КДБ. Вперто розшифровувати окремі, змінені автором, прізвища.

"Боздош" – місто невелике...

Іван Васильович Косько, професор-лінгвіст, чий життєвий шлях неоднораз перетинався із шляхами "полювання на крупного звіра", – типовий пред-

ставник закарпатської інтелігенції – людина міцного кореня, сповнений найкращих чеснот і поривань, патріот, залюблений у свій фах, заглиблений у науково-дослідницьку роботу.

Тримаючи за девіз латинський вислів: "Не бійся знати", автор, крок за кроком, в хронологічній послідовності, прослідковує шлях "падіння" науковця, що вперто наближається у своєму житті до кульмінаційних моментів, за якими – суцільна смуга потрясінь, гірких розчарувань, ночі в безсонні, внутрішні метання. Як логічний етап, до якого йшов строптивий професор – пропозиція йому й сину "підлікуватися в психушці".

Усі, хто читав у свій час нашумілий роман Михайла Дудинцева "Бельє одежди", одразу перекинуть місточок, адже і там, і тут розгортається у найповніших виявах ганебне, принизливе явище ідеологічного пресу на науковця, тотальної сліжки, здійснюваної служачками з "особливого відділу", на перевірку – зачасту неукраїнками й невігласами, що неодмінно опираються на завербованих сексотів, доноси освідомлювачів-інформаторів. Як вони, сексоти, нагадують нам наївність, що підкладала хмиз на кострище ще Яна Гуса...

Як і генетик Микола Вавілов, герой роману Юрія Балеги, сам того не бажаючи, ніби пише своїм життям, своєю долею "гострий", "захоплюючий" детектив, зі всією належною "атрибутикою" – з карколомними зигзагами, гострими поворотами, "заячими петлями", "хитрими ходами"... "Тінь Лаврентія Павловича" сягала всіх закутків "великої й непобедимой"...

Іван Васильвич Косько... То в ролі "бравого солдата Швейка", у чоботях на кілька розмірів більших, в зношеному, подертому "однострої" – на тренуваннях студбату: "...в нашей роте завелась швівая гніда, питаючаяся подорвать сілу і магушество Советской Армії", – перша мітина на його "благонадійності"...

То його, другокурсника, викликають в обласне управління НКВД у "справі Фаєра". Фаєр – однокурсник, сусіда по ліжку, що нібито тайком читав "Історію України-Руси" Михайла Грушевського – за доносом когось із однокурсників повели його "попід білі рученьки", об'явився через роки...

Сусіда по кімнаті, аспірант Роман Гульпа, на "гармошках", на зразок шпаргалки, записував компромат на товаришів, на його думку, "підозріле", і – число, місяць, рік... Тримав у "куфрі" під замком. Значився там і він, Косько...

"Ах,була не була, без партквитка я ніщо..."

Питаєте, як живу?... Недавно мої "ремісники" мене в партію прийняли..."

Поїзд "Ужгород-Москва". А 3-го травня, рівно о дев'ятій, це ж він, Косько, біля будинку управління КДБ на площі імені Дзержинського...

Вчинив нечуваний "дебос". На лейтенанта КДБ Бикова, закріпленого за факультетом германо-романської філології, він, будучи деканом, замахнувся мармуровим прес-пап'є зі свого стола:

"Вон звідси!..." "Якщо я правильно зрозумів, ви пропонуєте мені стати стукачем? Хочете щоб я писав доноси на своїх колег і знайомих?" – кидас чекісту...

Повсякчас в тій чи іншій ситуації він мусить вирішувати дилему, і обирає єдиною можливою для нього лінію поведінки, хоча й знає, що за ним послідує "прочухан" від людини, здавалося б, неінтелігентної, розбещеної владною посадою... Партсекретар обкому до нього, професора, старшого за віком, звичайно запанібрата звертається на "ти"... А насправді він принизливо запобігає, тремтить навіть перед тими, що "вище", переступаючи через власну гідність...

Він нерідко опиняється перед фактом: його прямолінійність, прагнення бути незалежним, мати право на власну думку десь потрактуються як вияви "ненадійності", "бунтарства", йому щось там починають "шити".

Доносив студентам високий гуманізм творів зарубіжної літератури, красу, особливості тієї чи іншої з європейських мов, паралельно розмірковував з юними над вічними людськими цінностями, досягненнями людської думки в лінгвістичних науках, спонукав до роботи в наукових гуртках.

А поза лекціями стукався настійно "паралельний" світ, поїдав живцем, то відпускав, то знов напосідав, ще з більшою силою. І ланцюжок подій вже вилаштувався в сюжет, і він уже в ньому задіяний не на жарт, – зрозумів, угледивши ненароком, з доброго серця колишньої випускниці, таємну папочку "Дело"...

Засекречена служба вже починає втручатися в навчально-виховний процес, бере під свій контроль у певних, "особливих", групах розподіл стипендій, місць в гуртожитку. "В університеті вона складалась – "страшно подумати" – із 25 штатних офіцерів обласного кагебе та не однієї сотні стукачів, чи то так інформаторів! По два-три сексоти були у кожній групі на кожному курсі". Із цим треба жити, миритись...

У колективах знали стукачів, їх остерігались.

Той "юрський" період життя колективу асоціюється у старшого покоління професорсько-викладацького складу із постійною внутрішньою боротьбою, часто ретельно приховуваною від рідних і близьких (коли вирішувалось, чи стати відзавтра "дволиким Янусом", стати, "як інші", підписувати чи не підписувати згоду на "співробітництво" з організацією, що покликана розвінчувати "буржуазних націоналістів", а насправді патріотів, гасити вселякий вияв вільнолюбства, твердості духу, постачати нових і нових жертв на "собеседованіє" на вулицю Кірова, "перевиховувати" в свої способи, аж до психушки. Тобто на потаємне, осоружне, бридке людині із здоровою мораллю, сексотництво... ("...в Україні ты держался на борье с украинским буржуазным национализмом, а в Ульяновске оног нет. Там надо будет работать, а работатъ ты не умеешь..." –

різав "правду" – матку кагебіст колишньому завкафедрою, теж кагебістові – Козлікову.

Для когось буде відкриттям гірке авторове: "...І коли після розпаду СРСР хтось, хто в ті часи працював хоча б на саякій-такій керівній посаді в будь-якій установі чи на підприємстві, починає бити себе в груди й говорити, що він не співпрацював з кагебе, скажу м'яко: неправда. Бо за найменшою установою чи підприємством був закріплений штатний працівник цієї установи, з думкою якого вимушений був рахуватися всякий начальник чи начальничок. Мова може йти лише про те, добровільною чи вимушеною була та співпраця, і "стукав" чоловік на неугодних йому підлеглих чи, навпаки, – захищав, як умів і як міг".

"Боздоський університет" – поняття збірне, свого роду символ епохи. В кожному виші писались свої історії, чимось, може, відмінні, але в той же час зі схожими позитивними і негативними героями, із драматичними, поламаними долями.

Дозволю собі невеличкий екскурс в минуле. Початок сімдесятих. Повертаємось із канікул і недораховуємось двох однокурсників: Ярослава Ступака і Ярослава Кендзьора, друга Чорновола: "Забрали". Ступака - за новелу, опубліковану ним у журналі "Вітчизна", де була згадка мимохідь про "кирзовий" чобіт. Кендзьора - за його світоглядні позиції, за глибокий патріотизм, бажання бачити Україну незалежною.

Про свої переконання Кендзьор зміг вільно заговорити уже в часи незалежності, як депутат Верховної Ради, до якої обирався шість скликань поспіль.

Із головним героєм Іваном Васильовичем Коськом іде ціле його покоління, покоління інтелігенції, котиться кудись епоха, ламаються теми дерева в буревій, долі. Формується швидкими темпами "нова історична спільність людей" – радянський народ; йде процес стирання націй, болісне відривання від історичного кореня... Слоганом буквально наповнене повітря...

І викладач, і студент поставлений в умови, коли ти, забувши про ризик, стаєш просто на бік здорової батьківської моралі, повсякчас мусиш нагадувати собі словами поета: "Ти знаєш, що ти людина?..."

"Кузня кадрів", колиска майбутніх вчених, спеціалістів...

Прочитавши роман, молоді читачі збагнуть, чому батьки й діди їх так швидко сивіли, чому на словах "університетський колектив" з'являється тінь на обличчі – слід довгої, часом довжиною в життя, думи, початком якої стало колись відкриття: "стукають всі". І багато в тій думі нез'ясованого: чому посередній студент так швидко поліз вгору, чому горіли стародруки й рукописи, синхронно майже, в Києві і тут, чи справді той не зламався, а той?...

Ніби не пером - скальпелем хірургічним написано твір з метою вказати на невластиві організму

- суспільному організму - "дикі нарости": манкурство, лжепатріотизм, подвійні стандарти, що руйнували, розхитували, розкладали, розмивали, ціннісні моральні, категорії добра і зла, честі, гідності, робили з людини духовного покруча.

Книга Юрія Балеги водночас і гостроактуальна, підсвідомо очікувана суспільством сьогодні, коли країна знаходиться на пікові відстоювання своєї самоідентичності, боротьби за утвердження, зміцнення державності, пробудження національної самосвідомості, як кожен талановитий твір, є посилом нащадкам, адже йдеться в ній про цінності неперехідні, вона продовжує традиції найкращих зразків нашої літератури, у яких пам'ять народу, гіркий досвід ярма, і герої йдуть нерозривно з вірою в незнищенність духу, морально-етичних цінностей, творених і гартованих нашою багатовіковою історією. Книга глибоко патріотична.

Твір, за загальним звучанням можна б назвати романом-памфлетом. Він збиває пиху з набундючених чинів КДБ, показує істинний, часто жалюгідний, заземлений світок нащадків "залізного Фелікса" і тим виказує своє письменницьке ставлення до явища, яке "підточувало" й ряди викладацького колективу на факультеті германороманської філології, "співіснування" з підлотою, донощицтвом, пристосовництвом, терпимістю до насадженої новітньої моралі – воно поборюване, тимчасове, тріска, шумовиння в бігові ріки...

У романі мирно уживаються спокійний, позначений глибоким психологізмом, плин оповіді, де в центрі уваги інтенсивна робота душі, злети і падіння головного героя, і "блок", що розряджає письмо - де сповна розкривається й інша грань письменника - талант сатирика. Виходячи із великого масиву зібраного матеріалу, віра в свої потенціальні можливості допомогли письменнику інтуїтивно "намацати" оптимальну форму, залучивши і багатий арсенал сатири - гротеск, відповідна лексика, і лаконізм, дотошність історика, "архіваріуса", тим самим успішно "даючи раду" усьому наболілому, що накопичилось в небайдужій письменницькій душі і що він поспішав вихлюпнути сучаснику, суспільству у формі гостросюжетного, глибоко психологічного твору-дослідження, стильово-розмаїтого, багатобарвного, поліфонічного художнього полотна.

Особлива "родзинка", "фішка" – мова твору... Тут задіяні великі її пласти, вона колоритна, розкішна, гнучка; залежно від рівня освіченості персонажа, відведеної ролі в творі, духовного світу його чи свідка, приналежності до тієї чи іншої соціальної групи, способу мислення, менталітету, зрештою, – вона видозмінюється, вирає барвами і відтінками, ще дозволяє "заглянути" в душу чи то самого "батька народів", чи Михайла Івановича, чи Лаврентія Павловича, а чи рядового "феліксівця", а чи "грішного" отця Петра, чи розпусницькі-деканші...

У головного героя твору Івана Восильовича Коська – вона незмінно високоорганізована, вишукана, водночас природна, міцно "прив'язана" до "місцевості"...

Коли твір свято слідує життєвій правді, автор проявляє мистецьку свободу, позбавлений найменшого намагання бути "оригінальним" хай навіть за рахунок зовнішнього трюкацтва", подає явища у численних нерозривних зв'язках, куди вони вросли корінням, спостерігається феномен: твір починає говорити... більше за автора...

Читаєш твір, а поруч плине мова Лукаша, Кочура, Гуцала, Гончара... У хорал якої вплітається й самобутня палітра закарпатця Юрія Балеги.

Психологізм роману часто відносять до творів Я. Гашека, І. Ольбрахта, А. Чехова, О. Довженка, "уроки" яких безперечно відбито в романі... Як і великий пласт нашої поезії... Народне слово...

Письменник ставив перед собою і виконав, можна стверджувати, надзавдання - всебічно розвінчати антилюдську сутність методів і прийомів "оголтєлих" нащадків "залізного фєлєкса", які під виглядом боротьби з виявами "українського буржуазного націоналізму", "шароварщини", "хуторянщини" вилловлювали патріотів. І для втілення цього задуму автору потрібна була не півправа – правда сповна.

Із запалом відчайдухи, переступаючи границі "дозволеного", ламаючи міщанську обивательську етику: "моя хата скраю, нічого не бачив, не знаю", автор виводить "на сонечко" часто достовірних, більших і менших "засекрєчених" негідників, іноді з темним минулим і закривавлєними руками нерідко із згубними пристрастями до жінок, "зелєного змія", зриває маски із "інтелігентів", що часто, за словами Л. Новиченка, свідомо "одурнювали" себе, вмонтовували себе в систему тотального стукацтва, часто за "взаємною згодою"...

Смієшся – означає стаєш вище, долаєш, визволяєшся... До віхи неповернення неблизько. А ще роман підводить до висновку: спитається...

...Десь і картав себе за те, що протягом не такої вже й короткої життєвої дороги, "особливо за старого режиму", він не те, що змирився зі злом, а часом і пристосовувався до нього... – звучать лейтмотивом слова професора...

...Не хоче говорити пошепки, розправляє плечі молодь – і це тішить професора романо-германської філології Боздоського університету Івана Васильовича Коська, що іде до столиці побувати на нуртуючому, палаючому Майдані, який так сильно похитнув владу московських ставлєників, - там і двоє його онуків.

Поруч в поїзді їде молодь – настроєні стояти до кінця за свої переконання і він опиняється з ними в однім купе. "Я дуже довго йшов до цієї миті..."

...Запахали вистріли з нарізної зброї. На вулиці то тут, то там почали падати й корчитися юнаки.

"...Зі словами "та що ж це робиться!" кинувся допомагати поранєному. Зробив кілька рішучих

кроків й під кліп ока гепнув собою неподалік од підстрєлєних.

...стала булькати червона кров і розтікаться по розколупаній повсталим людом кївській бруківці"...

...В котрійсь книзі, не пригадую, в якій саме, трапилась фраза, яка на дні свідомості вєла свій ланцюжок, часом заявляла про себе дужче, потім надовго затихала. Йшлося про гїрке зізнання відомого українського публіциста, вченого, громадського діяча, як тепер би ми сказали "збирача українськості", Михайла Драгоманова. Звучала приблизно так: "Сидів я в Ужгороді на вокзалі, і сльози в мене капали в борщ від враження, яке залишила в мене зустріч із ужгородською інтелігенцією...". Тоді я особливо не докопувалась до причин такого розчарування, гїрого зізнання, на дні свідомості лише кріпко закарбувався емоційний образ: сидить уже немолодий муж, інтелігент, схилив голову в думі важкій і сльози капають в борщ... То був кінець ХІХ столїття. Від чого застерігає нас той "борщ" Михайла Драгоманова? Що довело до сліз? Чи актуальна фраза нині?.. Чи проросло в подальші часи?..

Може угледів певну індиферентність? Розрізненість? Чвари? Боротьбу між собою за лаври? Нарцисизм, самовдоволення? Пристосовництво? Ожиріння?

Розцвіло воно махровим цвітєм? Чи з'явилися нові тривожні тенденції, а чи подоланє?... Багато запитань...

Чи дає змогу "розгадати", прояснити ту фразу книга Юрія Балеги?..

Мабуть, гнівне спрямування роману-памфлета і розвінчує найогидніше, що лише жєврїло і "розквітло" в нові часи – "гнучкість", "присосовництво до підлости", "мирне співіснування" з нею, здатність швидко перелицьовуватись...

Вони такі ж щасливі сьєгодні, як і вчєра.

Ви співали, співали гаслами,

У вас "рильця" у всїх в "пушку".

Оди ті, на яких жирували ви й паслися,

Давно в смїтнику..

Та гартований "клуб" ваш не згаснув,

Мімікрія у ловких в ціні.

І ви вп'ять, тим числом, при кориті, приласкані.

І ви знов, тим числом, на коні!

Через життєву думку Івана Васильовича Коська автор застерігає від тривожної тенденції вже нашого часу: спостерігав професор суперечку "професійних" патріотів із "непрофесійними" – власне те, що ми спостерігаємо після Майдану, коли стаємо свідками боротьби хай за малу, але ж булаву..

Непростима байдужість. Чи навіть щось набагато глибше? Її теж фіксує як прикре явище в середовищі інтелігенції, зокрема в главі "Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців", автор роману.

На жаль, в окремих місцях твору автор не пішов далі простої фіксації фактів, хоча й спону-

кає читачів робити власні висновки, докопуватись тенденцій, вилаштовувати в певний алгоритм факти...

Гадаю, викриття цього явища на конкретному, "кричущому" матеріалі, мало б зазвучати в романі-памфлеті зі всією силою письменницького хисту прорватись в домінанту, донесене громаді, звучати схвильованим посланням нащадкам.

Адже йдеться про нашу історичну спадщину.

Читаєш між рядків роману: іноді наукова еліта, Боздоського-таки, університету, не усвідомлюючи високої ціни своєї байдужості, не володіючи достатньою далекоглядністю, "передчуттям завтрашнього", що ледь мріло за тимчасовими ідеологічними зав'язами, сама ніби, в окремих випадках, але дуже знакових для нашого подальшого самоутвердження, "підігрувала" переписувачам нашої історії.

...Тільки неперевершений знавець історії краю, невтомний її пропагандист, патріот, істинний інтелігент, колишній директор краєзнавчого музею Петро Сова звернув увагу тоді молодого Коська на книгу, яка ніби то мала чисто церковне призначення – там значився 1340-й рік!

"Глянув хлопець на післямову й очам своїм не повірив. Переписувач у 14 столітті писав мовою, майже такою, якою розмовляють прості селяни в Кум'ятах і в середині 20-го століття! (перша сльоза Драгоманова скотилася б від зворушення, що така книга існувала, а друга...).

Як би засяяла вона тепер, щодня дивуючи світ, сенсацією!..

"...Одного весняного вечора рідкісна книга з музею пропала. Її просто украли..."

...Циганчук книжечку встиг продати якомусь незнайомому дядькові, що чекав на нього "під кушем верболозу на березі Ужа..." ("То чого ж не сокотили! – найперше вирвалося б навіть у малограмотної бабці в Кум'ятах чи в зникаючих тодішніх Кужбях!..)

Не сокотили ті, кому б належало знати справжню цінність реліквії і як зніцію ока сокотити для нащадків (...шубраві бо шубраві?..).

Вночі горіла університетська бібліотека... Весь зал, у якому були розміщені рукописи та стародруки, згорів"... (Знов гаряча сльоза в борщ. Чого не сокотили?).

Комісія (голова – професор Дзендзелівський, члени – професор Чучка і доцент Симулик) мали оцінити вартість вкраденої книги.

"Членам комісії роз'яснили, що розшукувана книга має бути оцінена трохи менше від 8000

рублів, бо за пропажу раритету вартістю 8000 і більше держава мусить звітувати перед ООН. Такий варіант – просто небажаний. І за порадою КГБ украденої пам'ятці нашої історії комісія виставила ціну 7800 рублів – і кінці в воду" (Гаряча сльоза в борщ. Не те слово – радив би...)

Читача, звичайно, вразить "сговорчивість", погідливість світочів науки. Професор Штернберг забив на сполох: "Те, що робиться в університетській бібліотеці, інакше, як диким варварством не назвеш..."

Професори Косько і Штернберг шукали допомоги й добились дечого, та все ж...

Радикально вирішив учинити розправу над "попівською макулатурою" новий ректор університету Іван Іванович Чічканич... "Розумний був чоловік, але керівник з диктаторськими замашками і неперевершений атеїст".

Він розпорядився звільнити підвали від старих книг – "Яка там цінність! Попівський дурман!" – і розмістити в підвалах бібліотеки галасливу пило-раму...

З величезної кількості стародруків у бібліотеці на той час залишилися... "рожкі да ножкі".

Книга Юрія Балеги вчить читача дивитися вглиб явищ, самостійно їх аналізувати, виводити тенденції.

Можливо, небайдужого, допитливого читача настроїть на дослідницьку струну й зачепленою проблематикою відішле до творів Івана Франка, полеміки його з Лесею Українкою, творів Михайла Драгоманова, листів Василя Стефаніка до О. Ю. Кобилянської, В. І. Морачевського, О. К. Тиморик, В. К. Гаморака... Щоб збагачений досвідом революції за людську гідність міг поглянути на суспільство ніби їхніми очима: як відрізняється від деяких "ініціативних діячів, "старих і шубравих", яким би лиш щось підглянути" – "і на торг", яким лише би "дістатися на запис патріотичну", неголосна саможертвна праця справжніх патріотів Павла Мовчана, Леся Танюка, Івана Драча, братів Горинів, В'ячеслава Чорновола, Євгена Сверстюка, Василя Стуса, Любомира Гузара, Ліни Костенко, Миколи Томенка... І дійшов висновку: найбільшим патріотом є нащадок нашої героїчної слави, український народ, що "як циклопи, – за словами Стефаніка, – двигают на собі тягарі і кривди, неправди і розбою... що, як їх земля, родять Шевченка, Федьковича і Франка... І треба шукати в ній сили для безсильної душі. Се є наша культура і сила..."

*Тамара Лісун,
Колишній редактор
видавництва «Карпати»*

Одержано 11.03.2017 р.